

Aarhus School of Architecture // Design School Kolding // Royal Danish Academy

Screening af Danmarks Kulturmiljøer

Ostenfeld Pedersen, Simon

Published in:

By og Land

Publication date:

2021

Document Version:

Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication](#)

Citation for pulished version (APA):

Ostenfeld Pedersen, S. (2021). Screening af Danmarks Kulturmiljøer. *By og Land*, (132), 10-15.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

SEPTEMBER 2021 – NR. 132

TEMA: KULTURMILJØER – STATUS OG
VISIONER. FARUMGÅRDS HERLIGHEDER.

LANDSFORENINGEN FOR BYGNINGS- OG LANDSKABSKULTUR

by &
land

SCREENING AF DANMARKS KULTURMILJØER

Af lektor Simon Ostenfeld Pedersen, Arkitektskolen Aarhus

Med forskningsprojektet *Screening af Danmarks Kulturmiljøer* har Arkitektskolen Aarhus kortlagt over 2.000 kulturmiljøer i 52 kommuner. Projektets resultater viser både kendte, nye og overraskende fund af kulturmiljøer, men den måske vigtigste læring handler om, hvorfor vi skal beskæftige os med kulturmiljøer i dag.

Kulturmiljøer er vores fælles fortællinger

Et kulturmiljø er et geografisk afgrænset område, der i sin fremtræden afspejler væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling. Sådan lyder en ældre definition, der har været anvendt siden kulturmiljøets fremkomst i dansk planlægning og bygnings- og landskabskultur i slutningen af 1990'erne. Kulturmiljøet dækker således over en helhed, der ofte indeholder flere bevaringsværdige elementer, hvilke i deres samlede kontekst udgør en fælles bærende fortælling af høj lokal eller national værdi.

Det kan være en bygningshistorisk sammenhæng og en fortælling, som eksempelvis kan opleves i et boligkvarter opført i en bestemt periode og med en bestemt byggestil. Det kan også være en historisk sammenhæng, der findes ved en særlig industri som eksempelvis en havn, en fabrik eller råstofudvinding. Eller det kan være en byhistorisk enhed såsom en landsbystruktur eller en velbevaret, middelalderlig købstadskerne. Grænserne for, hvad der kan betegnes og udpeges som et kulturmiljø, er rummelige og afgøres af dem, der udpeger og beslutter deres repræsentation i en kommuneplan. Et kulturmiljø skal dog som minimum indeholde en værdifuld fælles fortælling, der kan aflæses fysisk indenfor kulturmiljøets afgrænsning, og som binder de enkelte strukturer og elementer sammen i en helhed.

Det handler om helheder

Kulturmiljøer er dermed det ofte efterlyste samlende helhedsgreb, hvor det er helheden fremfor enkelte bygninger eller elementer, som er genstand for et bevaringshensyn. Ofte er der flere forskellige bevaringskategorier i et kulturmiljø som eksempelvis fredede og bevaringsværdige bygninger, fredede landskaber eller fortidsminder. Det fungerer fint sammen. For mens en bygningsfredning har til formål at sikre en bestemt bygning og ikke den sammenhæng, som bygningen indgår i, er kulturmiljøudpegningens formål at sikre den helhed og sammenhæng, der findes i miljøet. Det betyder også, at kulturmiljøer er gode til at rumme den dikotomi, der i bevaringssammenhæng

ofte anses som en konflikt, nemlig forholdet mellem bevaring og udvikling. Et kulturmiljø kan godt ændre sig! Det kan tilføres nye bebyggelser, og det kan sågar have nedrivninger, så længe dette ikke går ud over helheden og den bærende fortælling.

En kommunal opgave

Det er således ganske praktisk, at kulturmiljøer hører til blandt kommunernes myndighedsopgaver – i hvert fald i teorien. Kommunerne har ansvar for såvel kulturmiljøer som byerne og landdistrikternes udvikling, og kommunerne kan således balancere denne opgave i deres fysiske planlægning. Sådan har det dog ikke altid været. Da kulturmiljøer blev introduceret som den tredje dimension af miljøpolitikken af Svend Auken, var det amterne, der havde ansvaret for at udpege kulturmiljøer i deres regionplaner. Det skete først med Regionplan 2001 og blev mere udbredt med Regionplan 2005, men med den store strukturreform flyttede opgaven i 2007 til landets nye og større kommuner. Opgaven med og ansvaret for kulturmiljøerne flyttede, før det var kommet rigtig i gang eller gjort helt færdigt i flere amter. De nye kommuner arvede for manges vedkommende derfor ufærdige eller mangelfulde registreringer, og udpegningerne fra de forskellige amter havde i nogle tilfælde et bestemt fokus eller forskellige temaer.

Kulturmiljøområdet var stadig ungt, og metoder og praksis var endnu ved at finde sin form og var blevet grebet meget forskelligt an i de 14 amter. De nye kommuner arvede ikke en fælles klar praksis, viden eller formulerede mål for, hvordan de skulle stille sig og arbejde videre med kulturmiljøerne – deres nye ansvarsområde. Samtidig standsede Staten sit kontinuerlige arbejde med Kulturarvsatlas (tidligere kaldet Kommuneatlas og Kulturmiljøatlas), der blev udarbejdet i samarbejde med kommunerne frem til 2007. Kulturmiljøer og bygningsbevaring

---

De fleste kulturmiljøer indeholder bevaringsværdige bygninger og elementer, der tilsammen udgør kulturmiljøet. Øverst: Nordby er en skipperby, hvor de oprindelige fiskerhuse og gadestrukturer er tydelige omkring Vigersvej, Veservej og Mellemgaden, som ses på billedet. Nederst: I Lønstrup ligger de store, ældre sommervillaer flot placeret i klitlandskabet, sammen med landingspladsen og fiskerhusene et samlet kulturmiljø. Foto: Arkitektskolen Aarhus.

var selvsagt ikke et område, der generelt set havde den højeste prioritet i kommunerne i årene lige efter struktur-reformen.

En ny screening af kulturmiljøer

Arkitektskolen Aarhus startede i 2016 forskningsprojek-tet Umistelige Kulturmiljøer i Danmarks Yderområder i et samarbejde med Realdania. Med projektet ønskede ar-kitektskolen og Realdania at finde frem til de mest sig-nifikante steder og fortællinger i yderområderne og lære mere om deres potentialer og tilstand. Initiativet var præ-get af en baggrund, hvor andelen af funktionstomme byg-ninger og boliger voksede kraftigt i yderområderne i disse år, og at nedrivning som følge heraf havde fart på. Hvor-dan sikrede man sig, at umistelig kulturarv ikke forsvandt i processen? Og var kommuner og aktører opmærksomme på, hvilke kvaliteter og eventuelle potentialer disse kultur-miljøer kunne have for fremtiden?

I starten af projektet viste der sig hurtigt nogle pro-blemstillinger. Efter gennemførelsen af et pilotprojekt i to kommuner blev konsekvenserne af de førortaltede udfor-dringer meget konkrete. Mange kommuner havde ikke fyl-destgørende udpegninger for hele kommunen pga. af det nedarvede og ofte fragmenterede materiale fra tidligere kommuner, amter og atlas.

Eksempelvis var der i Tønder Kommune, som var en af pilotkommunerne, en overvejende repræsentation af kulturmiljøudpegninger langs kysten, hvilket afspejle-de det store tværkommunale samarbejde om Vadehavet i det sidste Kulturarvsatlas fra 2007. "Vadehavsatlasen", som det kaldes, fokuserede på netop Vadehavet og kyst-strækningen, og da der ikke var lavet kortlægning længere inde i landet, var der kun ganske få udpegede kulturmiljø-er i resten af Tønder Kommune.

Løgumkloster var heller ikke udpeget som et kultur-miljø, hvilket umiddelbart virkede påfaldende. Det viste sig også, at flere af de tidligere, registrerede kulturmiljøer i mange kommuner ikke var ajourført eller ført tilsyn med, da nogle kulturmiljøer var forsvundet eller nedrevet, siden amtet i sin tid havde udpeget dem.

Helt umuligt var det i de kommuner, hvor der ikke var lavet registrering eller udpeget kulturmiljøer, selvom den planlægningsmæssige opgave nu var indskrevet i Planlo-vens krav til Kommuneplanen. Kommunerne, der i yder-kommunerne ofte tæller få medarbejdere, havde ganske

Kulturmiljøer er ofte stedsspecifikke, og arkitekturen er for-met af funktioner og egnstraditioner. Øverst: På strandtan-gen Eriks Hale ved Marstal ligger de små pittoreske bade-huse, der er gået i arv i generationer. Nederst: Djursland er kendt for sine mange kalkværker. Hoed Kalkværk fra 1936 er et af de sidste i funktion med gamle og nyere ovne. Fotos: Arkitektskolen Aarhus.

SAK-metoden samler kommunens kulturmiljøer i et overblik, så kulturmiljøerne, deres værdier og egenskaber står tydeligt frem. Her er det et udsnit af screeningen i Assens Kommune, hvor kulturmiljøerne er kort beskrevet, og de tre værdiparame-tre og fire egenskaber er markeret med henholdsvis blå og gult. Illustration: Arkitektskolen Aarhus.

enkelt ikke haft kompetencer eller ressourcer til at løse opgaven. Og hvordan skulle vi her, i dette kommunale landskab, kunne finde de mest værdifulde og umistelige kulturmiljøer?

Et behov for ny kortlægning og en ny metode

I forskningsprojektet havde Arkitektskolen Aarhus sam-tidigt undersøgt de nationale og internationale metodi-ske grundlag og forarbejder, der hidtil var blevet anvendt til kortlægning og værdisætning af kulturarv, og særligt kulturhistoriske og arkitektoniske helheder. Arkitektsko-len Aarhus har en lang og god tradition for forskning i be-varingshistorie og bevaringsteori inden for arkitektonisk kulturarv, og denne dimension af projektet viste sig at få større betydning end først antaget.

Der var behov for en moderne, fleksibel og lettilgæn-gelig metode til kortlægning af kulturmiljøerne, før en egentlig vurdering og selektion kunne finde sted og give mening. Samtidig måtte metoden og arbejdet tilpasses

Øverst overfor: Hesnæs er et mindre fiskerleje på Falsters østkyst, der siden 1771 har tilhørt Det Classenske Fidei-commis. Det blev brugt som udskibningshavn, og Hesnæs var frem til 1980'erne en travl havn for bundgarnsfiskere med kornmagasin, garnhuse og fiskevirksomhed. I dag er Hesnæs et yndet ferie- og udflugtsmål. Foto: Arkitektskolen Aarhus.

Nederst overfor: Danfoss-fabrikkerne breder sig i landskabet sydøst for Nordborg med en blanding af ældre værkstedsbygninger fra 1935 og moderne fabriksanlæg fra 1960'erne. Mellem Nordborg og Danfoss ligger to større, planlagte arbejderbyer bestående af Langesø nord for hovedvejen og Havnbjerg syd for. Begge er inddelt i delområder som består af blandt andet dobbelthuse, blokbebyggelse og enfamiliehuse. På billedet ses Danfoss' første store fabriksbygning fra 1951 til venstre og den nyere, udbyggede administrationsbygning til højre. Foto: Arkitektskolen Aarhus.

Denne side: Parti fra Gudhjem, den idyllisk beliggende købstad på Bornholms nordøstkyst. Hvor bykerne i vore gamle købstæder ikke tidligere stod på listen som kulturmiljøer, der skulle nyde fremme med henblik på udpegnings, idet man regnede med, at bevarende lokalplanlægning ydede tilstrækkelig beskyttelse, er holdningen i dag en anden. Foto: Arkitektskolen Aarhus.

” Vi sikrer og udvikler den byggede kulturarv

- Bygningssyn
- Handlingsplaner
- Restaurering
- Energooptimering
- Genanvendelse
- Historisk redegørelse

Center for
Bygningsbevaring
4596 9990
info@bygningsbevaring.dk
www.bygningsbevaring.dk

BYGNINGSBEVARING
RAADVAD